

Röpke diskurzus mai költőinkről

Sveta Lukić

Nem mindennapi vers-antológiára¹⁾ akadtam nemrég. Maguk a költők állították össze, Sima Pandurovićtól Irena Vrkljanig számszerint 65-en, a NIN „Melyik versemet szeretem legjobban és miért” körkérdésekre. Közvetlen esztétikai következményeket levonni egy effajta könyvből hiú igyekezet volna. Az azonban kétségtelen, hogy az antológia szinte egyedülálló nyersanyagot ad egy elsősorban lélektani tárgyú értekezéshez újabb költőink benső lényéről, illetőleg alkotásaik tipusáról és jellegéről. Ebben a munkában azonban, érthető okokból, nem ragaszkodhatunk csupán egy könyv anyagához, azonkívül pedig nem egyszer és nem is csak vég-ső sorban érintenünk kell egész költészetünk értékének kérdését is.

Úgy tetszik, bizonyos kétségtelen változások ellenére is, sok költőink ma is romantikusok — a szó meghonosodott értelmében, és hogy ilyen hovatartozásuk, ilven lírai konstitúciójuk szerint úgy hasonlítanak egymáshoz, mint egy tojás a másikhoz. Amikor ezt mondom, nem tévesztem össze a romantizmust a lírai költészet egyik legáltalánosabb vonásaival, azzal, hogy a poézis első-sorban érzelem dolga. Még ha elismerjük is, hogy a költészet mindig mélysé-

gensen szubjektív volt és az is marad az idők végeztéig, tagadhatatlan tény, hogy az antológia szövegeinek alapjában az a koncepció áll, hogy a költő kiválasztott lény, bélyeggel a homlokán, különleges helyzetet foglal el a világban, és ezért nagylelkűen megengedi magának, hogy ne tisztelje a természet, a történelem és általában az emberi tudomány törvényeit, hanem úgy viselkedjék, mint aki mindent újra teremt, vagy legalább is kívül áll mindenben, — mert „egy élet van, a költő élete”. Olyan romantikus kaptafa ez, amitől valóságunk ellenére túl lassan szabadulunk meg.

A jugoszláv költők arcképének szignatúrája a beteges érzélgősség. Már-már meggyőznek bennünket azok a régi elméletek a szláv lágságról és a jugoszláv melankóliáról. Lírikusaink, a legenyhébben szólva, zengőn dallamosak, törekenyek, mélabúsak, és rendszerint érzelmes önszerelembe fulladnak. Nem véletlen, hogy alig tizenegynéhányan választják legkedvesebb versüket a keményebb veretűek közül. A többiekről,

Dragoslav Adamić: Antologija savremene Jugoslovenske poezije, Narodna prosvjeta, Sarajevo, 1958.

akik ötször annyian vannak, nem mer-
nénk állítani, hogy csupán privát szent-
imentalizmusból válogattak egész munká-
sságuk lényegével ellentétes vagy
„hőmérsékletüktől” eltérő verseket a
NIN körkérdése számára.

Azt, hogy mennyire igaz ez a benyo-
más, nagyon szépen bizonyítja az anto-
lógiaiában (és általában) használatos vers-
forma is. 3:2 — a kötött versformának
és a szabad versnek ez az aránya, ön-
magában véve még nem perdöntő bizo-
nyíték. De szabad versünk is oly szem-
érmes, hogy minduntalan átsiklik a
kötött strófa sima zenei szabályosságá-
ba, amitől aztán csak az különbözteti
meg, hogy a sorvégek nem rímelnek.
Néha meg a két versforma szeszélyes
kombinációjának vagyunk szemtanúi,
sokszor egészen indokolatlanul, a vers-
faragók képzetársításainak „elvé” sze-
rint. A szövegek egy részében — és ez a
legfontosabb — a versszak szemmel lát-
hatóan alkalmatlan a szerző élményének
kifejezésére. Ráerőltetve, ott is, ahol
nem kell, édeskésé, ellágyulttá, vize-
nyössé, kántálóvá teszi a verset. Egyszó-
val, elveszti funkcióját.

A jobbfejta líra a kötött verssel — már
a hosszas használattól való természetes
kopottsága miatt sem — nem képes
nagyobb eltorzulások nélkül kifejezni
korunk sok mondanivalóját. Hát miért
nőtt akkor annvira költőink szívéhez ez
a „lekerekített” zene legintímebb per-
ceikben? Amikor elvállalják béklyóit,
mert meggyőződtek róla, hogy egvsze-
rűbb formai kérdésekkel jár, valóban
szabadabbnak érzik magukat? Mai költé-
szetünket tanulmányozva — habár a
leszrendszerebben foglalkoztam vele —,
alig néhány olyan költőre akadtam, akik
azért folyamodtak a kötött vershez, hogy
kordában tartásuk önmagukat, fegvel-
mezzék alkotó lendületüket, tiszteletben
tartva azt a régi aranyszabályt, hogy
előbb valaminek kell lennie az ember-
nek, hogy minden lehessen belőle; hogy
a felé a „minden” felé vezető ut kevés-
bé legyen rögzös. A többség nem azért
választott így. Inkább személnes kénve-
lemből, habár nemcsak emiatt. Mind-
annyan aránytalanul többet kaptunk
a múlt költői eszményképeitől, hazaiak-
tól és idegenektől egyaránt, mert rajtuk
nevelődünk, a költők hozzájuk idomul-
tak, és szinte önkéntelenül is átveszik
azokat a módszereket, amelyek a közel-
múltig a költői kivetítés kizárólagos le-
lehetőségei voltak. Azonkívül túlságo-
san bizonytalaná vált a jó vers mér-
cége. Mégis, nem látom be, miért ne

lázadoznánk fel egy történelmi tehetet-
lenség ellen, mely úgy nehezedik ránk,
mint a lidércnyomás, — ha nem másért,
hát a kaland kedvéért, hacsak valami
ésszerűbb okból, például, hogy elismer-
jük: nincs meg az összhang.

Részletesebben kellene elemezni, mi
van amögött, hogy költőink nem élték
bele magukat az új helyzetbe. Úgy tet-
szik, mintha nem tudna tájékozódni,
furcsa bizonytalanság venne rajtuk
erőt a való világ sarkig tárt kapuja és
benső kis-világuk előtt. Innen ered ta-
lán az a sietős bezárkózás a régi minták-
és általános érzések látszólagos bizton-
ságába. Másrészt egy megengedhetetlen,
jóllakott restség, egy önelégültséggel ha-
táros restség, egy romantikus lírai ma-
gatarítás végtelen megnyilvánulásainak
vagyunk szemtanúi.

Folytassuk csak a versformával. Régi-
es zenéje elárulja, hogy e versek együt-
tes hatása semleges és semlegesítő. En-
nek oka, természetesen, jórészt a versek
kiválasztásában keresendő. Mindeneset-
re, sok érzés ígérétét kaptuk, de a vég-
eredmény — semmi. Mi több, meglehe-
tős zavar uralkodik, valójában sok-sok
absztrakció az üresség határán. Hamar
rájövünk, hogy nem a forma az egyet-
len oka ennek. A költészetben sem jut-
ni messzire a tartalom mozgatóereje
nélkül. Egy romantikus léleknek, akár-
mennyire önmagába zárkozott is, köte-
lensége legalább megfogható alakot öl-
tenie, közölnie magát. A szó legválto-
zatosabb értelmében. Egy bizonyos lelki-
állapotban a költőnek legfontosabb —
mondjuk — az, hogy ő azt átéli, és ez
igazolt is, ha ezt az „én-csak-én,-t szen-
vedélyesen, szuggesztíven, erőteljesen
kiáltja el. Nem lényeges, hogy ez az
„én” azonos-e valamilyen gyűjtő főnév-
vel, közösséggel, vagy pedig ellenkező-
leg a legvégtetesebben önmagába zár-
kozott. Ezek egyenértékű lehetőségek,
éppen úgy, mint amikor a költő belső át-
éléseiből szó gazdag szönyeget, vagy
pedig okoskodó logikát alkalmaz, stb.
A költő meggyőző erejére célunk itt
tehát, az élet dolgai felfogásának és ki-
vetítésének bármely területén. Nevez-
zük ezt a készséget a költészet függőle-
geseinek. Megvan-e ez nálunk? En nem
vettem észre, hogy elegendőképpen
igyekeztek volna megteremteni. Abba
a kísértésbe esek ismét, hogy Goethe
nyelvén megkérdézzem: elég jelentős-e
költőink alanyisága, és ha nem, meg
tudják-e találni anyagukat a tárgyi vi-
lágban?

Konekrétan, szellemi alkatuk szerint, a költők ebben a gyűjteményében (ismételjem-e azon kívül is) több csoportba oszthatók.

Az első és legnépesebb csoportba azok tartoznak, akik a természetben látják magukat. Azt reméljük, hogy ebben a klasszikus környezetben, amely manapság is közkedvelt terep, mert feleslegessé teszi a társadalmi élet bonyolult apparátusát és lehetőséget ad arra, hogy közvetlenebbül érzékeltessük az emberi lét megannyi titkát, — valamit remélünk, egy sikolyt, rezignációt, az „ember csillagok alatt járása” értelmének bármilyen módon felvetett kérdését, vagy egy fékevesztett érzelmi kitörést e kérdés elhallgatása miatt, mert ügyetlenek vagyunk és nem tudjuk jobban megoldani. Ilyesmit. Ehelyett mit kapunk? Legtöbbször a táj naiv antropomorfizálását, minden létezőnek a költő személyére való visszavezetését, elég erőfőnül; néha közvetlenebb, de nem valami sokatmondó szimbolikát; és végül a költő felületes kiegyenlítődsét a virágokkal, kövekkel, fákkal. Általában határozatlanság, kényelmes szendergés a hangulatokban.

Es éppen itt, a hangulatvadászás közös jellemvonásában találkozunk a „táj-képfestők” és azok, akik a gondolati költészettel kísérleteznek, úgyhogy végül alig lehet őket megkülönböztetni egymástól. Ez utóbbiak is, nemcsak hogy a természetet választják környezetül és költői szemléletük módjával, hanem a hangulat, mi több, a földrajzi értelemben vett környezet (egész pontosan: a táj, amelyben és aminek révén gondolkoznak) fontosabb dolog magánál a közlendő dolog hangneménél is. Alig van komolyabb igazolása annak a történelmi ténynek, hogy a gondolati költészet a világnak egy meglévő bölcséleti felfogását ismételteti saját eszközeivel, ha már nem képes önálló filozófiát teremteni.

Korunkban rendjén való dolog, hogy az emberek úgy fordulnak a szerelem felé, mint az életnek egy olyan ritka területe felé, amelyben szabadok és teljesek lehetnek. A gyűjtemény költőinek második legnépesebb csoportja ebből a tárgykörből választotta legkedvesebb verseit. Érthető az is, hogy a mi költőnk költő módjára szeret — hogy is szeretne másképp egy romantikus? A dolgok akkor kezdenek bonyolódni, amikor észre vesszük, hogy ebből nem lett igazi romantikus szellemi kirándulás az ember-költő boldogtalanságába olyan for-

mában, például — mert sokféle változat van —, hogy túrni kell szent átkunkért, a költészetért. Nálunk valahogy másképp van. Mintha inkább egy banálisabb „romantikus” hűrt pengetnénk szívesebben, küldetésünk hamis istenítésének ábragyogságában: íme, mi költők, szerelmünkre méltattuk ezeket az egyszerű, szürkén hétköznapi asszonyokat, ők meg nemhogy viszonzóznak, hanem belehabarodnak holmi átlagemberekbe. A sokféle specializáció és szakmai eltorzulás világában ezért nem tud felszínre törni a költő igazi emberi tragédiája, és ezért nem találkoztunk semmi újjal, frissel a szerelem felfogásában sem.

Érdekes továbbá az is, hogy a NIN körkérdésének idejében kevesen érezték magukénak a valóságnak azokat a problémáit, amelyekkel a társadalmi költészetnek folakoznia kellene. Tíz költő nem sok, de annyit sem iktathattam be ebbe a csoportba. Ezt a néhányat is csak nagynehezen egyesíthettem egy-két jellemvonásuk alapján. Valami általános iszonyodás a háborútól és az rőszakos haláltól, homályos sejtelmek korunk nehézségeitől, vagy a szegények-gazdagok egészen halvány szembeállítása — íme ezek a dolgok foglalkoztatják e csoport költői. Ne higgyék, hogy egyszerűen csak a feldolgozott tárgy szerint ítélttem. Hangsúlyozni kívánom, hogy sehol, a versek legvelejtében sem éreztem meg napjaink társadalmi, tudományos, művészeti, lélektani forradalmának, forradalmának levegőjét, annak a sokféle változásnak a légkörét, amely pedig annyiszor betölti mindannyiunk életét. Csak itt-ott, valahol mélyen elrejtve lettem a bomlás, az atomizáció néhány érzékeltetett elemére, mint a jelenkori ember válságának körtünetére. Nem mondom, hogy ezzel az észrevétellel egyttal e költészet értéke is gyanúsá vált, de a megfigyelés mindenestre tünetszerű.

Csupán két, legfeljebb három jogos-láv költő műveli ebben az antológiában a humoros költészetet, a humort általában, mint a költő kiemelkedő bölcséleti szemléletmódját. Honnan ez, amikor népünk olyan szívesen tréfál és oly gazdag humoros képzelőerőben, mint ahogy Vaszko Popa is megmutatta gyűjteményében, az Aranyalmában.

Költészetünkben ezzel a merevséggel nem jutunk túl messzire, legalábbis nem oda, ahová juthatnánk. Azt hiszem, fölösleges, hangsúlyoznom a következtetéseket. Azaz megteszem mégis,

de más oldalról. Nem szeretnék nyílt és túlságosan éleshangú disputába fogni arról, hogy a „melyik versemet szeretem legjobban és miért” antológia sem győz meg a jugoszláv költészet reális erejéről. Már első tekintetre is jól megfigyelhető a haladás. Levetkeztük a folklórnak, a népieskedésnek és a helyi jellegnek mint költészeti célnak elemeit,

aztán haladtunk az írástudásban és a kifejező általános kultúrájában is. Megfigyelhető az is, hogy költészetünk általában megbízhatóbb, mint valaha. Csúcsai viszont egy egyetemes, ha úgy tesszük, európai vagy világranglétrán többet jelent. A jugoszláv költészet tehát elbírja a kritikát. Nagyobb követelményeket kell hát támasztani.

Borbély János fordítása

